

ԲԱՐՁՐԱԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԱՐՑԻԵՍՏԻՏՈՒԿԱՆ

ԺԲ. 8ՄՐԻ 1905

Տարեկան 10 ֆր. ուկի - 4 ռք.:
Ակցիանայ 6 ֆր. ուկի - 2 ռք. 50 կ.:
Մէկ թիվ Կառծէ 1 ֆր. - 50 կ.:

ԲԻՒ 5 ՄԱՅԻՍ

Ա Բ Ս Ա Բ Մ Ե Ա Կ Ա Ծ

ՊԱՏՐԱԿԱՆ

ԱՐԵՎԱԿՈՒՆԻ ԴՐԱՄԱԿ

ԵՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՎՐԱ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՊԱԿՈՒՆԻՒՔ
ԵՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՎՐԱ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՊԱԿՈՒՆԻՒՔ

մատեն Հայոց միացումը կատարուած է միայն Տիգրանայ Սեծի օրերեն ի վեր, եւ այս պէսպէս փոխութիւններ ենքը. —) Արշակունի մինչ զր հաստատուելով հն Միջրդատայ Ա կամ ինչ պէս տանըութիւնը կը բացատրէ՝ “Արշակայ Սեծի մեռաց կամ ստատիւլով: Այս նկատմամբ ինապահ թիւթեալ շատ լավ շատառութիւն տափոխիլ մեր դիցացան եւ պատամակն իշխատարանաց աւան աւած, գոնի բառ մեր ներկայ դիտութեան: Ա ան զի Արտեւելեան - հրաւոսային բաժնին մասին յիշատակարանա աւատածածը մեր բան չէ: Թողոյն յիշատակարանութիւնը միայն հան յետաղիքանդրեան շշմանին համար երգուանեան (Արտանետաց) ասա մասին, որ կ'իշեէր հն Աքամեննեանց օրերեն վեր: Քիչ մ'աւելի առաս են տեսկեսութիւնը միայն Արտաշուշի համար (արցայ 187 Ն. Ք.) եւ ապա ազդու յիշխատութեան մը անոր յաջորդի են եթէ այսպէս մեկնել ու ուսի Ա յունի հանեաւ բոլորինին կը լին պատամազիցը (— որոնք արդէն բառ պատաման միայն կը յիշեն այ հան այն իհար: —) մինչև գրեթէ Տիգրան Սեծը ցատ ազդարանն մեկնութեան Ա ան զի մերը ուլ այս համազան յանդառ ենց թէ Տիգրանայ Սեծի իր գահակալութեան սկիզբները պատահանենք կամ յիշուանները հաւանագույն որից Տիգրանայ կը վերաբերին՝ “Արտաշ-Տիգրանոյն” կ'ենթարքնէք թէ երկու Տիգրանի՝ անուան նոյնութեան պատճառաւ մէկ անձ կարծուած ըլլալու հն: Հայոց այս մանէն ըստ այս որու աշխարհիչն ասականին որեւէ է նշանակալիք դիւս մ'եղած չէ, որչափ մեզի ճանօն է և, ոչ դրամի կան ապա հսկապէս Որտանեան, Արտաշօսի եւ յաջորդաց, եւ ոչ ոչ որձանագրական յիշատակարանը՝ կը յառաջան ոչ թէ շին այս այլ կ'երեւան չեն ենական իսկ ասականին Տիգրաններու ժամանակին ի բաց հանելով ուրեմն մեր կցիցուու տեղիսութիւնին որեւէ արդեւէ մը չեն կիսար հանել

ինքը ու ներք եղած աւանդութեան գէմ։ Դրապէս
հակառակ կրնայ բերուիլ, ինչպէս վերն ալ յիշե-
ցիք, մայս Սարարտին մէկ խօսք որով ով Արարա-
շէն ու գար Մետքը Տիգրանն իրաւու կը կասկածի։
Բայց ի վեցը ջանիք որ աստ հակառակոյ ուրիշ
վկայութիւնը եւ փաստեր ալ չեն պակսիր, շատ
գուսար չեն ցուցենիլ թէ Սարարտի մասն ընդ-
հանուր իմաստով մայս առանձին է, եւ թէ՝ գոնէ
փսխ բառացի իմաստով առանձին անձնութիւննեւ
չենք չեն, ու թէ հաստատութիւնը կասկածելի։

Եթէ այսպէս ինդիրն ամփոփուէր միայն Արեւելիան - հրախայիբ բաժնին՝ շատ մէջն պիտի անըն մեր անցաւալը՝ պատութեան համար այս ոչ անհնան շըղնին, որով զգալուոր եւ տեսական արդինքն եղան ի վեցը բորբ հայտնօս՝ և հայտնօս եղած՝ նահանգաց մուլթիւնը: Բարեքամաւ տարած աւելի տառ են մեր աղքատները: Արեւելիան - հրախայիբ բաժնին համար, որի կոնհնչ կուլէ Փոքր-Հայոց-Շուափաց արքայութիւնը, թէեւ ընախաբարպէս այս աշխարհագրական անուանական կոչութիւնը բոլորվին համարժէր շըղնին այն շըղնին եւ յետագոյ գտամանց կամ Արշակունեաց վկրինը օրերուն համար հաւատարապէս եւ ըստ ամենայն ընթարձակութեան մոտց: Անոնց որ այս բաժնին Հայք նոյն իսկ աշխարհագրական դրիբը անձնադղոյն աղերս ունեէին արեւելանեան եւ հրախայիբն գրագուեան առաջ իսկ մոտազարդ անդեցութեան առաջ իսկ Մակեդոնական եւ յատագագուեան Սեբէկեան գերիշխան ճոխութեան, աւելի մերձաւոր շիման մէջ էին յունական դաղմականութեանց եւ ինքնունց քարպացաց հետ, աւելի ալ առիժ իր յշխատակութեանց գտամական մատենականինքներն: Դժբախտաբար ճիշդ այս մաս տեսնաբաց արեւելեան ազգաց մասին աւանդածներն հսմանաբար մեծադիր մասը կորուսած է: Ես քիչ եւ ացացաւուեամբ՝ հս հօս պահուած հասակոտութեան, որուն աշխափան ենք պատմական ամբողջութիւն մը կազմէլ: Անդամ Պարթիւաց պատմանթիւնը, ինչպէս վերն ալ իրարանշներ անց յիշեցնիք, շատ անց թերակատուու ու մը իր պիտի մար (- մասսա պիտի մար) այսոյաց ալ (-) եթէ միայն պատմագրական վկայութեանց մետորդներն ըլլային մեր աղջինը, եւ եթէ ոյնպէս պիրմախօս շըլլային դրամենքը: Շատ բան էն այս նկատմամբ ալ մեր նույնացը, բայց դոնէ չնա զափիր ուրուգովին դրամենք՝ յատկանական Արշամանշատ արքայունեւն են ընդհանրաբան Արեւելանեան բաժնին իշխանութենք, զորոնք յշխուած կրտսենք դաստոցը յիշխատակութեանց մէջ մասնակի իրերը արքաց եւ մասսա հասարաւու անուանակաջութեանք: Առաջ հայրենանց հոսուած պարծիւ աղքատաց եւ աշեկութեանց ճոխութեամբ, գոնէ մեր գիտացածը զգալուպէս աւելի է քան Արեւելանեան բաժնին նկատմամբ, եւ քանի մը ուսուած առ գիւտաբը ալ եղած են հետզինաւէտ աւելի տառապատճ մաս մենաւու:

կրաքարտութեան բար զիսպար:

Կրաքար այս նկատմամբ իրական զարգացում
մը տեսնել այս մասնակիութեաց քով, որ այս կամ
այս տեսակիտով առիթ ունեցած են զրավելու¹
այս շրջանուն: Անցեալ գարու ճիշդ կիսուն ճեռու-

զարկած էր Հ. Յ. Գալթընն ան հայ պատմութիւններ հիւսեւը Տիգեղբարակ պատմութեան մէջ, առաջ անդամ ի հակասութ եւ ամփոփ ի կըրպան ներկայացնեալ իրեն պանպէն՝ նշագույն կ'աւանդեն արտաքիրք, անտես շնչելով նաև դրամեկը որսկն առաջ առ են հայկական համայնքան հայկականները, գրուժանան համայնքոց կորպան է ի յիշտափ պատմաբանին դրսութեանց՝ դր հաստարած են ի Հայոց եւ ընդգէմ զարթեւեաց, համառափ նշանակելով մասնագրաց ալ տակըն որոնք ունինք մը այս յիշտափանիթին մը իր գարանքնեւննեւն ։ Նախարարութիւնի մասը տանիքի շառադրութիւն է հայ. եւ գրամենքն կը յիշուի միայն Շառարդընը (Քանըրուէ)։ Գալթըննախ շարզով եւ շատ մասնաւ անոր ալ հետեւենից, բայց շատ աւելի ընդարձակ ծրագրով կ Ա. Մ. Գարագալշանին ծառ ծոթք որ որը լ։ Քանըրուի իսկական մասը որորովին աղքատ է հայ եւ բացառապէս միայն Գալթըննախ վկյու յիշեած համառափ յիշելով անոր միշտնեւնները. նթէ Գալթընն շաստած էր արագանց յիշտափանիթիւնը պարապատ ափարարելով. Գարագալշան ընդարձակօրն քաղաքացքներով յաւալ ընդ ընդ է, որպատ կարելի էր իրեն նկատենալ այս պարապատն ու տեղին ուր ստիգուած էր աշխատելի. Այս կետը քրծոյն առաւելութեանց գլխաւորներն է, որով գասահան ընադիրն առ չեն շնչեցող բանասէր մ'ալ ասով էական կէտերն առջնան ունի. Յահապէսն նախարարակին մասը հայ ալ թէեւ քիչ մ'աւելի է բայց էապէս նոյն հայ ակար ու աղջառ, թէիստ եւ հեղինակին գրած օրերն արդէն շատ բայ աւելի ծանօթ ացած

1 2 : 8. Գալթքներ, յանձնական գումարներ, և
եւ Ա-Բ. (Վանեսա 1849-1852)՝ Հայոց տարին Ա. 85-77; 180-
340-3; 579-598. Բ. 70-124; 162-180; 458-571. Պար-
թևաց ժամանակը՝ ինչպէս գիրքն էր շնչե՞լ մատանիսկ
ներքոցուած է, մատանիսկ մարդութիւն բռն Պար-
թևաց և յարցած Հայոց գրեթե Աստված պատահ-
ցոց և ներքին պատահաց աւանդանեց զատ զատ քուած
են ցիշամարակներ, առա զի ստափառ իւղ ուշի Ա-Յ. գիր-
պատահութիւններ մասն մատահանցութեան զանեւ և ու
տառածաւ խօսանման ըլքիսին ի իւղ ուշի բանացուածու-
թիւն է, զերկիսն մատանիսկ աղջկացն ուն (թ. 89). Այս
նշանակութիւն դր գրաւութիւն, որ դեռ մասսա կ արդէ-
պար աւ, տես թ. 84-91 Աւելի մայշական իւրաքանչեններ.

ի թեման անդ Ա. 581-2. Բ. 84-5. Գանձրանէսի գրամական բարձր գույք և առ. Ալյոհինանց պատկերացը. Եռն. 8ում. Բ. 7. Գ. Ֆ. Տ. Տիմ. Ֆ.Զ. 1. 2. (E. Q. Visconti, Iconographicie greco-romane etc.)

3 Անձի պահ մէսէն լուսատը Հռատարակն թէած
գրքեր և թէմբէ Ա. Խ. Դարմարականը, «Ընկանառ Պատ-
րիան Թէմբէ Ա. Խ. Մատ Ա. Գ. Տիգլ.» 1895. 8 էջ.
278+277+381+287. Ա Պատի տասնին ազգային թէմբէն ի
Կ. Պատ 1880 ի նկատ լին առաջը, և ըստ Հռատարա-
կն առաջը գրքը «Հայութաց ցուցիչ ժամանելիք է և
իւ ըստը դիմու Արշակունյաց անձնանի հայր իւ պահ
թէմբէն իւ վարու թէմբէնը. Արշակունյաց անձնանի
անու իւ յան պահ Պատ Ա. Գ. Տիգլ. բայց իւ հօրու պահը պահ
կնուր կա յան պահ և յայու իւ պահը պահը պահը պահը պահը

էր : Զարմնութ է որ Հեղինակին անծանօթ մասցած են շատ մը կարեն երեր՝ ոչ միայն նորացյան, այլ և առաջ հանդիպութեան այսպէս՝ օրինակի համար քառամասիններէն ։ Անգլասահյուր դորդը (— որուն եւ նորագունից մասին առ յետոյ . . .) եւ պատմականներէն անգամ Անգլ-Մարտէնի երեր, ըստ անառա արգէն 1850 ին. Թուղով ժիշեւ ուրիշներէն :²

Պատամբ ազգութեած է Հեղինակը նաեւ այն
կասիսածէն, զր ունի այլշեալլ պյուսա շատ յարդէն
ողբերաց առաջ անապահ։ Այս մասին ահա իւր կոր-
ծիքը։ «Սևլեռանդրէ մինչեւ ցջիքան ՏԵ՛Ն Ժ-
Ժամանակին համար եւս չանինք մասնաւոր աղ-
բիւր։ արդարեւ կը գտնեմք ինչ ինչ յիշեալ է
ին պատամանդիր զնայուր ու Ներքանանդիր եւ առ-
յաջօրդց նորա մասնանդ առ Անելիկանդիր։
բայց այս պատամանդիրներն շատը ժամանակակից
չեն, եւ երբեմ հակառակ միմանց։ Այսպէս ինչ
որ Դիքուրոս Սիրելացի, Ուստարոս, Կորտինոս,
Շուանդրոս եւ Ապագիանոս կը յիւն իւր երեք-
շնորհը ու անեկ ամօն յառաջ են քան զնոսա,
ուստի եւ վն իւնա իւրեւ սոյսի ընդունուել Պա-
զիքուումին, իրենի արքաքը ժամանակից, որ-
ժամին է կասարքեալ Հաւատաբանութեան, եւ յն
ողողեալ Սպարտունի իրեւու մասայուն ժամանակաւ,
եւն։ Ասո համար «սոսուգութեան կարուն է Հե-
ղինակին համար ինչ որ կը պատամի օրինակի հա-
մար Արևոտիքի մասին, եւ նշանար պատամութիւնը
չե սկի կարեւու միայն Ծառաշխիք ու յուր ՏԵ՛Ն
դրամուն։ Պատամագրի մատապին պարտըն է ան-

1. *Հայութաբառնեմաց* եւ *յարտիկից ժամանակից մաս-*
մին՝ *առ Ա.* – *74–87, 91–101–108,* եւ *անդամակիցներ*՝
այլուայլ անձերը, որոց միտք առելի քննաւուածին ուղղու-
թականը ուղղուածից աւանգնածին պատճի համապատա-
թականը անձ ընտանիքի պատճի Ա.աշարուածից ի թի գրածոց
քննաւուածից՝ առ Ա. – *203–205.* *Տերություն Սենեկան*՝
թի 104–108, եւ առաջ նախաբառնեմինից պարզվոց մասին ուղ-
*ղուածից աւանգնածինը զառ համառուս են. թէրի են յիշեալ
անձերը, որոց մասնակից դրաբանեւն դրեթի ուղին – *թի*
129–153 Հայութաբառնեմացին. եւ թի ուղինից Միհրան՝
Ապաւարդ գործին. (Համան. Reinach Th., Mithridate
 Eupator roi de Ponte. Paris 1890.) *Վերին Հերության*
Ապաւարդ ուղինից գործինին յիշեալ մոլոց (Numismatique
 ancienne). Trois royaumes d'Asie-Mineure. (Cappadoce-
 Bithynie-Ponte.) Paris 1889, որ յայու այլուայլ անձաւ
*պարի մասնակիցներին.**

¶ **Գործը** ցայ ասան և Հեղինակի մահամեծ
ետք իւ առ ճակ իւր ժամանակ ապօնակ ցարարան
է թէ թը. պայ իւ գործը առ մասնաւութիւն է. իւ պայ
շնակամասն «ակնանագառ» կ'երթա» թիւնիք կ'ըստ
Պատմ. 1000. բայց իւ պայսկ իւր ժամանակի եւս-
տանու երկրեւ է. քանի առ ապօնակ պայ առ իւր
ունենամք յատիպս յելլու. գործը վեհապերն եւ
M. J. Saint-Martin, *Fragments d'une Histoire des*
Ascidies, ouvrage posthume, etc. I Paris 1805. 8°
448. II, 1851. pp. 443. յատիպս Հայ Արշակունց մաս
1, 54—168 բայ ասակ ոյժեւու կ'ունի բախտակ դա-
րձն մէ.

« Պարագայշեն, Ա. 78-80, որով կը ակացիսթիւն
է՝ «Ենթ Հարատառն այս պահանջմանը» (- Միջան,
Քրատափեածն)։ Վրդուարք և Բրնձնուարք կը հետեւի թէ
արդյուն առ առաջնի Անդրեան թագաւորը, այս է

ւուշ իւր աղբերաց արքէնք ոչ չպատի կշապատել
եւ որչէլ։ Ասկայն վերոյիշեալ կարծիքն՝ իւր
այսպիսի ընդհանրութեամբ չափ ալ վեճանակ
սպանի չեւ, թուղօվ նաեւ այն էսկան պարագան՝
ո՞նախ շատ ներդ կը ըստ պատմուին մեր ունե-
ած պաշտին, եթիւ պահանջնենք մի միան ժաման-
ակից եւ ակնատառին՝ այսինքն ուրեմն կամականին
պաշտամանական վաևերաթեթեռ լույս հաստա-
տած պատմագործիւններ։ Եւ երրորդ՝ որ այն
նույն հարաբեկ խոտուած՝ քիչ մ'աւելի անագանա-
դյոյն՝ մատենագործ գնեն բաւական մի մաս միշտ
ու աղջի սուներ հնադոյն որ վաևերացին աղ-
թիւններ, եւ ցըրչափ եւ իբրև հաստատիմ ներ-
կայացացչէն այն աղքերաց որեւէ կերպով նաև ու-
ժամանակաւոր չեն, եւ այսմին նաեւ կարծիք իրան-
դիք որ պահանձն են ինքն աղքի մը կամ վաևերական
տեղեկաթիւն մը։ Առանց շատ հեռուներ թո-

յամ անգի 325 Ն. Ք. Կար Ալբանիան ընկի իշխանութեան
կամ Թագավորութիւն ըլք. բայց այս պատմութեան, պրես
առաջաց: Առաջաց թե առաջ կարու ին, Էլեղիակ առէկ հ'անդի
Արարափի և Զարեհի եւ անձ Տիգրանու Մեծի (անգ.
80-1, և պայման)՝ Կայ ուղղաթիւն է ցուցնեան անեւ
այսօն ժամանակակից համար: Ի առ առեւ մայր Աստու-
թիւն եւ Զարեհի մըցը: Եւ ուղարկութիւն մէ անձի կը սկսի
մայր Տիգրանին: Սայուն՝ «Պաշիրիս չի յիշե աշխարհը
Արարափաց եւ ու Աստութիւն ին մէկ Արարափաց ան-
մշակուն յարդարեւն այլ. մայր, երբեւ ի զաւակէ անց-
րած յարդարեւնը՝ Ցիգրան Մեծ և Ալբանիանց... Աստու-
թիւն առաջ Ցիգրանու թէ եւ ի զաւակէ Արարափաց ան-
ց ու այս յարդ առաջ բայց ինձաւ թէ եւ մէ այլ եր-
րաց կար այլ Ալբանիանց: Այս պատմակ անձին սոյց
անշիւնթիւն ժամանակակից ազդիքերէ, այլ ինձաւ ի
խոսուն եւ ի կրթական: Տիգրան զաւակուն մայր, մատ-
չացից Ո գործ ու Յաւանին: Այ մէկ վաստակուն ան-
թագութեան Հայոց ի պատմազի ընդ Մէջբայաց ի...
Առաջ եւ մէր Թիգրան զառաւ, երբեւ մէր պատմակ թենա-
սութիւն ինձաւուն վիրաբերաւ, իւ բառաւն համարելով,
ինչ որ ասոցաց անցնաւութիւննեւն երկրորդ հարաբե-
լեան թեան Հարաբեկասան Ալաւութեան մասն Պատմա-
թեան մըց, ինչ 235-41, իւ ուղիւն մը պատմակ յա-
նձան ի Տիգրանու Մեծին ևն, (անգ. թ. 104-5) Ալբան-
իան պար գրամափառք շատ բան մէջն է, յատապէս
Արևելքաւուն պատմակ այլեւալ մը պատմակ մըցնաւուն
արայանանց էւ այս կամաց որ լուսավածութիւնն է Հայոց
պատմական ժամանակուն ունի մայր Ցիգրանու Մեծի
որդէ. (Եղան իրավուն գործարան թ. 81, ևն.) Այ յատա-
պէս առաջ ունի Համանական առաջ ևն, եւ այս առաջ-
ապէս առաջ ունի Համանական առաջ ևն:

բառես պէտք կամ հասանակաթեան։

Հ Գանձ օր Հաս ուղբերդ արժանահաւատութեան
աստիճանի վայ և խնդիրը, աւելորդ չէ իշեւ Հաս այսպիսին
հերթականութիւնը ու դաստիարակ ներփակ և հաւա-
լիք, պայման աւելի որ նոյն աղքատը և նոյն զգացման
տեղին թիւներ կը պարանակի նաև մեր պատութեան
համար Դաստիարակ ներփակ պահ սենակի բարովին
ապրեք և եւ ուրիշ Հարցականու քան Քարտացանու լո-
ւ և ամառանու արևանական սրբութիւնը Ենթաց գաղտնական
ամառանուի Մարդունակ շրջանին հնաման ին գրի
Գուաշաբը, «Աղքատանքը մասին մեր տեղին թիւներ երբեմ
դաստիարէք կը պատօնանի Պարօնանան Մարդկանական
ապրեքին, յատկանու Պարօնանան արքան և Սպասա-
բուզն կառագարաւու երեխներ քաղաք և Սպաս և
յը թիւնական խառնար նաև Պատասքու իրենց պատանէն
ու առաջանական ապրեք ու, որ կը կդրագըրու
յն Հարցական մասնակն հասանակութիւն համար զա-
րաւութիւն կամ ապահովութիւն կամ ապահովութիւն կամ

ჭაობელის „ქებუნებ“ ხევეს იღწიას დასწრებული არ არის. მაგრა ასამის მთების უდიდეს ნაწილი უკეთეს ხდება და მათ შემდეგ არ არის დასაცავის მიზანი.

Պատմութիւնը, հուատարիմ քազու ամբ մ'ըրած է դիպորու-
նցից արքին առաջին ունեցած կամ կամ առաջին կամ առաջին
քառասահման են Կուրսիս և Առամինիս կամ առաջին առաջին
Պատմութիւնը, ուստի այս լուսավորիչ մասնակից որ առաջին
են առաջին զամանակից առ ու գործեալ
իրենքը գործ էր ու Տվյալներու մեջ թշնամի էր, իսկ
կամ էթե Նախարար մ'ունեց եւ ազատ չէր նաև կամ որ
ինքնասահման կարիտատներէ: Կուրսից գնինիներէն
Droyssen իր պատմութիւններու մեջ առաջ է մի մայս
առաջին զամանակը, ի արգէն ցիտուրակն եւ այսուհետ
Հայոցին իրաց առ զամանակը մայս գործեալ
կամ առաջին ունեց երեսորդ գտանակը, ի արգէն ամբողջ այս
կորդին որպիս այ վիճակն, հանուրաց գոյն մ'ունեց, ի
շատ ամեն տեսնաւ անհնանատութեամբ ալ Հայոցին
ինքնին չէ բորբոքին անեան ցեղաւ նյու իր կամ մասն որ ան-
կողնական (սանեցան) է բարակին ի իրի ցործութեան
պատմական գոյն ունեցու առաջին զամանակը հայու թէ
կ'անհնակ կամ բորբոքին ի լւս, ինձնանար մայս
իրերոցէն: Եւ արգի ալ այս երեսորդին Նեկերնանդը մա-
սն ուստած անոր գտանասահմ մեջ համար չէ ինուր
մասնակն ըլլալ, բայց նյու գտանասահմ ուղղութեամ
մենակն ընամար ըստ, առաջ առաջ առաջ կը բանակարս
քան առաջին Ըստ այս հօս զամանակին ալ պատմա-
նոյն և բանակարսի մի պատմութին, որ մասնասարի մի ընա-
կիր մերկաբանելով համար մասնարաց երկու ինք մի առ-
ան առ առ, մին ի մի որ ի մի որ սերնեանեան (interpoliert)
որ առաջին անեան է առաջինն: Այս դին մէջ առ առաջին
գործ է նաև վերջին բարեն հանուրացնեն, եւ հետո անու ունենա-
կութ պատմութիւններ, եւ յետուան նու ունենա-
կութ պատմութիւններ, որ այս բայց ըստ հիմն պատմութեան հե-
ղուականին ընապիրը - մեր պարագային որ թիւ համբարիս պատ-
մութիւններ - ի բիշտակութեան: Ու վերջանարկ ամբայսա-
կան ըստ պատմութեան համար մեր ըստ որ առ առաջինը
են իրենքը: Առանին որք քազու ամբայնք միայն պահուած
են փառութ քու, եւ զորուարու և մենակ ու թեմարիսին
Ապրու մէջ, ասնեան ամեն ալ իրենց պատմաւթ քազու-
ան կամ պատմութիւններին մերկարման կարգադրիս առաջ
շնու կը կերպէն: Հաջի է նախու կիսայ առանին իւ թուզու կամ
Յունանին որ ասաւ արքէն սենեկու պարիս իւ ինքանակ
կ'անու պատմութիւններ է: Հայուննեն կորսուած
է որեւ ամփու պատմութիւնն ամ 301-220 առանինք
առանականին պատմութիւններ, վասն իւ Յունանին որ պա-
տմութ պատմութիւնն է մի կ'առ կ'առ սերկացնենը: Հայ ու եւի
իւ արքէն ամի քան սենեկին պատմութիւնն առ իւ թուզու կամ
Յունանին որ ասաւ արքէն սենեկու պարիս իւ ինքանակ
կ'անու պատմութիւններ է: Հայուննեն կորսուած
է որեւ ամփու պատմութիւնն ամ 301-220 առանինք
առանականին պատմութիւններ, վասն իւ Յունանին որ պա-
տմութ պատմութիւնն է մի կ'առ կ'առ սերկացնենը: Հայ ու եւի
իւ արքէն ամի քան սենեկին պատմութիւնն առ իւ թուզու կամ
Յունանին որ ասաւ ամփուն լու ամփուն է եւ պատմական ընդ-
հանուր պատմութիւն մի քամական Droyssen իր պատմու-
թիւնն է կ'առ կ'առ սերկացնենը: Հայ ու եւի
իւ պատմութիւնը, ի պահու փականութ, յետու գոյն մեծա-
մա քառանականընդուն, եւն: (Պուալը, Պատմ. Երան:

Ն. Ք. † իր 121 Ա. Ք.) արքէքին մասն առելու կամ ի և խօսք մ'աւելութիւն պայմանագիր հանրածանօթ է: Վայց քանի որ անո՞ն Խ. դրբերէն հաղու կը հինգը մասնաց են, եւ ըստը մասնաց է Հոտու կոտորք շատ գորեր իսկ յետոյ ապրող անձնանց քոյլ կը դատավին իրեւն քորագրելինք, բնակած էր մեջ ի խիստ կերպով գործարքելինք հայրիշխառ աղօքարց քննութեան մաս ուն, աւելի կարսկածով նյայել ճիշդ այս հաստակութուններուն վրայ: «Սուս գումարեան կարու պիտի ըլլար այս ասեն Պողոս՝ քեյս ոչ մասին այս թանականին կտորը՝ զըր հրատարակիք գետեղած են Պողոփերաց Ը քոյն իրեւն կութերարդ հաստակուր կամ իրեւն ենք գոյնի: Արքանաւաստաց Շառարջ (Քսերքսէս) արքայի մասսին, զըր ունինք գ դարաւն կաստանդնի Ծիրանածնի հրամանաւու եւ խնամովք պատրաստած ժողով ամացյալք մը: (Վասն առաջինութեան եւ շարութեանուն) պյլ նաեւ այս կտորը զըր ինքն ին Գարաբույնքան պատմական գոհար մը կը համարի Յառաջնակալման Ասիսյ եւ Հայոց պատմութեան համար, այսինքն ըստ հրամատարկաց այժմ Պաշլը. Իջ, Դա, Դա կամ Դա. Զ անդապատթեան դաշնինքն Եւմինաւ եւ Գամանակյա, եւ ընդհանրապէս ըստը Հաստակութունն: Խրականին հայ պատմութեան համար, այսինքն ըստ հրամատարկաց այժմ Պաշլը. Իջ, Դա, Դա կամ Դա. Զ անդապատթեան դաշնինքն Եւմինաւ եւ Գամանակյա, եւ ընդհանրապէս ըստը Հաստակութունն: Խրականին հայ պատմութեան համար, պյլիքին որինք պահանջներ մատական ամառանակին եւ իրենց ժամանական համար, այնպիսի ամերի որպատ այս ամեն իրեւն կամ ամառանակին քաղաքանքները յօրինողը շասաւ աւելի նուազ հմուտիւն եւ ընդհանրապէս արքէք ունինք, երբ նաեւ հնագոյն զըրց ամբողջութիւնը շատ մասակ արքէն թերի էր, քան այն հնագոյն գաղափար մատական ամառանակին եւ իրենց ժամանական համար, երբ տեղեկութիւնն միրենց առելի եղած միակառակ գործերէն քաղաք կ աւանդնեն: Անօպ մանէք ի հարի կոյ ինչպէս հօս նոյնպէս նաեւ հօն: Աւըրք օրինակ արքէքին համար Պողոփերաց ամառանակին մատենագոյն է: Բ Ք դարձն Ց. Ք. Եւ իր Պատմաբանին Հնարքաբանութեանդ:

Նիստ Արարուց մէջ՝ Եւ օրովհետեւ հռանքացի տառիցի կայսերական տաճար եղած էր ոչ ոք կորպէւր՝ որ Հռոմեացից առ գոյն դպրութիւնն իրաւում թէ կ'ընծայել նաև Պարթևաց, մասնաւում թէ ուր երկու ազգաց մէջ աշխարհը բաժնակ կ'ընդունէր. (Սարք. Խ. էջ 515.) Յաւում ամեն էլ. 1. 1-առքիրութիւն եղած իւ հռանքացի պատուաց կայսերական պատմել ազգեւուց առ ամեն. այս իրեն, որ ուղարկի կատ զանենի հռանքական իրաց հետո. Այս պարտապահ նարկեած է որ թէ շատ շատ մասնաւու զի՞ւնու դիմուն կախուած. Եղունքան եւ Ցափիսակ երիբեն 69 տ. Ք. - 72 Յ. Ք. մասնաւականից: Եւ յայնուն մէջ Հայութ բարութիւնն իրաւում է միջու առ տարբերու պատուացիւնը 94-10 տ. Ք. Եւ 72-227 Յ. Ք. ։ Եւ յայնուար ազգի որ մին իւ դրամերը, մասնաւից 37 Մ. Ք. տարբեր պահեաւ, երբ կը սիրիս ատքեւուերու ըլլալ. մասնաւու թէ միջինից մասնաւակ Համար՝ Իր Դիմուն գործեն նացած պարունակութիւնը առ առաջ մը յաջուն մէջ, քանի ուղարկու նոյն իսկ մէր դիմուու աղքերու կ'ըստան իւ գուար. կը նախանձէ այնու շնուռ նարպարու գործերէ, որոնց շատերն արգել յիշաւեցին այլ ամենէր (Տես Գուար. էպ. 171-21). Մեր նարպարու համար պայման առ բառաւուն է ուստի անելոր իւ համարներն այս կատ այս իւ նիստ նիստամանը որ թէ գիտաց կարծիքներն ու միջու չու:

մասին գրութիւնն ուրիշ ծրագրով է: Կը բարձա-
տելով միայն մեզի համար աւելի հնատպքը բական
մնանար Երանեան եւ ընդհանրապէս Արեւելլց
նկատմամբ, եթէ կան նաև ոչ սահած անձնու-
թիւններ եւ շփռութիւններ, նուազ թօվով չեն
նաև թանկարին նորանք տեղեկութիւններ: Շատ
փորբեկ բան մըն է հոռ՝ օրինակի համար՝ Անտի-
քոսի Հերոյի բարեկին՝ Հայոց Սրբած արքունի յի-
շատակութիւնն (Պողենն. Դ. 17.): զոր ուրիշ
ցայտմ մեզի հասած մատենագրի քոյլ չենք գտներ: Այս ուրեմն շատ աւելի իրաւածք՝ “սուուչ ամեւեան
կարու ըլլալու էր, քանի որ Պողենն իրը չորս գար
ետքն է Կը աշամ ժամանակին: Եւ սակայն որեւէ
բանաւոր պատման չկայ հասած եւրու ինչպատճ ոչ
Պողիւրեայ յիշած Քուրքսկին՝ նոյնպէս ոչ նուա-
զակինունի յիշած Արշավի մասին: Եւ եթէ կաս-
կածի առիթի Մա ըլլալու բաւական է այս մեջ
յունեւ երկու արքայից քամենին որ երեք բախտա-
րար պահուած են, եւ այժմ՝ Կոսմացնեան ար-
ձանագրութիւններ, զոր պատի յիշեւք: Ն վիրջ՝
եթէ ժամանակակի միայն որչէ կը դնենք պատ-
մուդրի Մարտիքնի համար, մեր ինքրյա՞ն ուսահ
նախարարակին շընչանին համար գուռու համելու
եթիք քիչ շատ նաև զՍտրաբոն: Ուրաչաֆ ալ “մա-
տուսուր ժամանակին” Արաշավին օրենքն գունէ եր-
կու գար, եւ երկ կը կար կը պար նոյն իօկ Տիգրանայ
Մեծի մահուանէնի իրը ութ ուսահ տարի ետքն է: Աթէ
վերջոյն համար մահուար էր անշառու չեր յետ-
ալեքսանդրան շընչանին Արտաշիր համար: Անզի
համարաբարան արքէնին ի հարի բան եւրութիւններ,
իւր աղքարաց անբաւան եւն պատմաւան է
ընդհանականին երկ Հայոց եւ Մարաց Հնագոյն
շընչանին մասին աւելի բան չի կրաք բան բայց
Արմենիոսի եւ Մեծոսի զըսցը: Եւ հաւաքուն միշշ
նոյն պատմաւան որ Անդրաբուն լւսեած
տակաւին, նաև այնպիսի տեղ Մուր բռն Մամա-
նակալից եւ ակնանասն էր՝ հաւանուի անձնուց
աւելիութիւն մը կու տայ, պնդելով թէ իւր գրե-
լու ասեն (18 Կ. Փ.): տակաւին կը շառանակունէր
Արաշավին առ հմ հարսանութիւնը, մինչու մ-
թուզը Միհրանայ Ա ձեռքը գահակալութեան
կարիք փոխութեան նիւթը, — նոյն տունը
գոնէ մերժուած ըլլալու եր հարահատայ Ե ձեռքը
միշշ Արտաքսին օրելը, իրը սահան հինչ: Քիչ
մուշ մահ պակաս՝ տարի յասած: (Գուտշ.
Պատ. Եր. 117. տես նաև վերը էջ 82: Մարտրարի
առած այլակերպ մենաւթիւնը՝ առ ՏԶՄԳ, 1895,
ր. 641): թէ վերջապէս ինչպէս մեր օրելը՝ նաև
հնութեան մէջ՝ ամեն պատմական անձնութեան
գրութիւն համարժէք չեր ճշագութեան հետ,
երբ մնանանք ինդիքը կը գանձար պատերազմա-
կան գործութեան վըայ եւ տեղեկաւուն, ինչու նուն-
ինինին ինչդրին մէջ շահ մանէնէ, համածա-
սօթ է: օրինակի համար՝ համեացի զօրամարաց
այլեւալլ՝ “յիշանակադիլքն”, որնցմէ քա-
զաւածներ պահած են պատմագիրը: Կոր քննա-

դատութիւնը շատ բան պյասգ կը տեսնէ
իրաւածի: Այսինքն մեր պատմութեան համար ալ
— Ցրտատայ Արշակունայ՝ սասահ Արշակունաց
նորպէս յիմանքրթիւն ժամանակին համար:
— յիմանքրթիւն կը նորուցնի այս մեծա-
գործութեանիք լի միշտականից նորուցնի այս մեծա-
գործութեանիք ու ժամանակին պատմականից յիշա-
տութիւնն է Սակիուու եւ յետո կը իրու կասիու:
Սակայն այս ամեն պարտագայք արգելէց չեն որ որ
քննադատութիւնն աշխարհիս ամենէն սահա-
գործուներէն մին համարի կորուտունի այս յիշա-
տութիւնը: (Պուտշ. Պատ. Եր. 131. տես միջը,
էջ 113): Կրիպ նոյնը տեսնակի գարագաչեանի
քով, որ գոնթէ լիսկին դրած է այս յիշատակա-
դիրը՝ քաղելով յիշեալ մատենադիրներէն: Աւ-
րիշ վասարալց լուսամակ աղոթու մ’այս մասնի
դժախարար չկայ: — Այս երկու արքաւունքները՝
ետք կը ինքն գանձանէք մեր հնորդին, շեզաւմ մը
զոր ասիցուած էինք ընել՝ ժամանակին յիշեալ
աղօքեաց մասնի ըլլալով խօսքը:

Ըսինք՝ մարտագաչեանի դրամագիտական
մասը սահար է, կրիկելով միայն Գաթթենեանի
նշանակածները: Երես ծանօթ կամ առձեւն չէ
եղած բառ երեւութիւն նոյն իսկ Լանգոլուայի գործը
“Դրամագիտութիւն Հայոց յիշանունքներուն հա-
մար սահար ընել պէտք ենք՝ մեր ծրագրէ գործ

1. Գարագայածն, Բ. 204-240:

2. (Bibliothèque historique arménienne... par E. Dularur.) Numismatique de l’Arménie par V. Langlois. Paris 1859. 40 pp. XX, 87+110. pl. I-VII+VIII. Գործն
առ պահ կրիս մաս է: Կրամաւութեան մ’այս Ռայ-
անցութիւն Հայուսանուի հ հութեանուն (էջ 87- Տիտ.
Ա. Զ.): Եւ ի բարձագալութիւն Հայուսանուի Միհիւն-
ուր (էջ 110. Տիտ. Ա-է): Ա մասն սուրաբարանման մասն
էն “Հայուսանուից” (ուր նշանակածներն անք մից Տիտ-
արագ գրաման էլ 4-5): “Կողմանկան հարաբեկութիւնը
այսինքն Համար անգամ թագուրութիւնը (Տապ. Էլ 8 և էլ.
Հաւաքանութեան ու թագուրութիւնը (Ուրամ. էջ 12. Քարեսէն-
13. Վրդիսար. 15): Փաք-Հայոց թագաւորութիւն (Միհիւն-
ուր Կողմանկան հարաբեկութիւն. Արշակունիքն (էջ 23էն) և
թականական պարանակութիւն Տիգրան Մէծի. Արտահատ-
յալդր Տիգրանը եւս, եւ վերապէս հասուական-հայկական
դամաց գոնէ համանեցը, բաց նաև մնան (էջ 41) ուսեւ
հանցանած զրամենք ի հարիէ բնիկ պարանակութիւնը
են: Երես Արշակունաց հերթոր տիւ էն կահանցը Աւ-
հոյի իշանութեանը մարտուածն հիմարացաւն եւ առանձն
բանաւու: Աւոյս ըստ Աւացից եւ Արշարենու դրամագիտը.
(էջ 48-82): Այս բաժնին սահ պահ սահիք մասն միշտ
կըս գրաւած է, անցնես յարկեց ասիստակերը՝ Գ-Զ
Արշարենու հերթական հերթական նութեան են: Բ մասը
կամ Արշակունաց դրամը բաժնը համ նախու չենք առ-
նուու: Հայուսանու մասն այս գործ բաժնը մասն մէջ է որ
նախարարանուն եւ արականի դրամենք կը նորուարեն.
(բան. էջ 6-47. Թուղը.՝ Յերեւան կամ աստրացաց շընչը): Այս բաժնին սահ պահ սահիք մասն միշտ
արքան յանդուն է դիմայացման նութեան են: Բ մասը
ընդհանու արքէնք եւ չենք սուրաբարան ինչ է ծանօթ
ըսր գարագաչեանի, մերնուց գործ պահ անելուց մէկուր
արքեր գործած կ’ըլլալուն: Այսօր ի հարիէ գործն գլխաւու-
սահանքն որ կ Գարիս հաւաքան ու շատակարութիւններ,
շատ աւելի լուսագոյն նկարագրուած կը գտնիք բարելու
երկարութեան մէջ:

Թաղոլը՝ ոչ միայն Լանգվուայի գործին երկրորդ
մաս կամ Ծուբքնեան զբամբն, ոյլ նաև առա-
ջին մասին երկրորդ ընդարձակ մեկ բաժնին, ուր-
կը Նկարագրութիւն Առաջատասահի Առաջար-
ուր դրամներու հերթ էրկրորդ ճիշդի մը իշխ-
առաջարարը Սակայն եւ այսպէս — տալցուներ
անցողակի — պագայ քննիչ ոյ հայ պատմու-
թեան բորոբրվն անսաւ ալ ընկույն էն, ինչպէս
ուս ամեն շշափակից նյոնպէս անձնանաւու Առա-
ջատասահի պատմութիւնը, գննի Նկարագրաբառն
շըներ: Ըստ աւելի նուազ կազ ուժի ըստ ինքնեան
օրինակի հասար կոսագնեն, եւ սակայն պյասօք հաս-
տառաթեառ գիտանեց որ նյոն ըստ ինքնաւ յէտ-
հանս ոք-հայ աշխարհն իշխույ առա հիմնարար-
թիւնը հյայտնաւ էր, եւ իշխ այժմ թանկարգն
աեղեկութիւններ կ առանուք փոքրիկ աշխարհնն
արքայից մեղի հասած իշխասակարաններէն: Մեր
ծանօթթառ աշխարհ յաճախերլից հետաշոտ աւելի
պյասօք կը տեսնենք որ նյոն հանձնամաքար-
մը էր Առաջատասահի ալ իշխույ տունը, գէկթ
Նկարագրաբառն շընանին, պյասօտ նաև ուրիշ շատ
կողմնաւ աւելի անձնագոյն կազ անձնալով
Հայոց հետ: Բայ պյասօք բորոբրվն անհիմն ալ չէ
որ ոչ միայն Հայ պյասօտ նյոն իսկ մանաւանդ առոր
աղքարներին թւահայի եւ Հայոց տանց մեղ անձնա-
գոյն կազ մը կը կռնեն: Բայց հոս մեր ինդրէն գուրու-
են ի հարքից այս անձննեւ եւ յասկապէս Արքարի Առ-
քամասին անձնութեաններ, որ գննեայ մեղի
հերկայացած ձեռով, իրեւ որդի Աշշամայ եւ
յալորդ Ֆերգաննեանց ընականապէս անպատմանին
է: Այս եւ նման ինչպիսից միայն հարեւանցի պիտի
շշափութիւն, եւ այն միայն երբ եւ օրչափ կարեւորէ:

Լատվիայի գործն այժմ նաև ընդհանուր պատճեն թէ երկաստարէ: Եցրկորդ մասը Միջնադարու՝ պայման բռն նույն բռնքենքնեան՝ դամանենք անեցան իրենց նոր գասառութիւն՝ պայման մասնաւութեան մէ, ինչպահի էր Հ. Կ. Ալիպիէլան: Դժբախտաբար առաջնի համար հոս ծիծի կարեւուի սամսեր կամ հնարք են առ քամանի շրջ չտան տակաւուին նոր աշխատիրող մէ, կ'ենթագործ հայ լըստաւաւ: Ասան զի Նւրուպացի գիտոց կողմանէ լոյս առածած են այլ եւալյու մանր եւ համեմատարար մեծ դրուածներ, մաս մը շատ նահասալի պարունակութեամբ իթէ ուղարկը այս ամենուն քիչ շատ որդիացուցիչ ցուցակ մէ կազմել: բաւական երկար պատի ըլլապւ Յատկապէս Ցիքրանայ դրամբ բաւական սարածուած ըլլապւ կ'իննանք քիչ շատ գոնէ մեծամեծ Թանգարանայ ամեն դրամագիտական ցուցակի ներկուն մէջ աւելի կան նույն պարունակութեամբ հայ բաժմին մ'ալ գտնեն, նորանքս ինչն ու նոր նշանաւոր ամեն դրամագիտական մեծ ձեռնարկներու մէջ: Այս ամենը մի առ մի հոս նշանակելի աւելորդ:

Հ. Կղզեւ Ա. Ալիքինա, "Գառառութիւնն ըստ բնակչութեան գրավութեան համար և այլ գործութիւնների պահպանութեան" (Կառավարութեան գրադարձ Հ. Գր. Ա. Գառական գրավութեան) Վաճառք 1892. Տ. Էջ 52. Ձ. 88+88օր. Ա-Զ էւ Առաջանաւ Եց 30 Տ. Վաճ. Էջ մի ժմ-ի գրավութիւն և մասնակիութեան գործակ կամ "Մասնակագործթիւն Ռուսկեան քայլացութեան պահպան աշխատավորութիւն" պահպան գրավութեան մասնակիութեան համար և այլ մաս մը նաև նախակութիւն ունի նաև Ծովագութեան համար:

կը համարինք : Քանի ո՞ւ արդէն իւրաքանչիւր տեղի առէթ պիտի ունենանք զոնէ նորագոյն քանի մը կարեւոր կեկըր մասնակի ընկլ, աւելորդ կը համարինք հնացնենք ցաւակարբէ : Բաց ասափ շատ հներին պամ այլեւայլ անհակութ պարզ մատենախօսական հետաքրքր թեւան միայն արժաիի են : Այսպէս օրինակի համար Ե . Կորսինեայ արդէն շատ հնի որուը՝ «Մինարքի եւ այլ հայրացից դրամը վրայ, որ Միննարքարյա ՝ Կորսին արքային ՝ մեկ դրամն աւելի ընկի պարբեւ եւ հայ Արշակունեաց պատմութեւան եւ դրամոց մաս սին է որպատ այն ժամանակ ներելի էր, շատ մասարք ի հարկէ անարքէթ պայօսուն համար . եւ րդէն շատուն ներդրյան նիթ ալ եզած երէ : Համար դդյներէն շատ ըլլայ յիշեւ ասկաւին մայն գ . Սանդրերէդերի գործը՝ «Ղամ Զարեհի առաջն ույ արքայի Փոքրուն Հայոց եւ տահին նորայ ՝ անդ պատմուած դրամով մը» : Զարսկոյ հոս կը յիշենք միայն այն պատմառաւ որ նաև ցայտուայ կամ այն կերպով ազդեցութիւն մը կ'ընէ մեր դիմունոց վրայ, որոնք չեն տականին անդրադարձած թէ այս զարմանալիք դրամն՝ որ իբր թէ այժման Տայոց քաղաքէն քիչ մը հեռուն գունուն ըլլայ ՝ բոլորինի կերծ է : Նաև մեր թանգտրանը կոյս համ մ'այս դրամէն, որ առաջին տեսութեամբ հսկ կասածենի կ'երեւայ եւ քիչ մը մատութութեամբ կերծ ըլլայ բարցորդ կը տեսաւ, ինչպէս արդէն ցուցոցած են ապանդասկ դիմուսիկանք՝ ինչպէս է Ֆրիգիանէք, եւն։ Սակայն գործին պատմական մասերն ուր փութալան հեղինակէ հաւաքած էր՝ ինչ որ կիսոր դաստի Զարեհին եւ իր ժամանակ ինքն անամամքն, ցայսօր ալ իրենց յարջը քոնէն մեծ մասարք կը պահէնք Նաև նորագոյններն այժմ մեր նպատակին համար մէկդի կիսանց գննել օրինակի համար Ե . Թալմասու Հմին հայկակն դրամք, գործը՝ ոչ թէ անը համար որ կը պահէնք շատ ալ

1 Գործի մեջապահ է Eduard Corsini (cl.
reg. scolarum piarum in Academia Pisana humaniorum
litterarum professoris) De Minnisiari aliorumque Arme-
niae regum numismis et Arsacidarum epocha Dissertatio
Liburni MDCCCLIV. (8° pp. VIII+72.) Համար Froelich E.,
Dubin de Minnisiari aliorumque Armeniae regum numismis
et Arsacidarum epocha nuper vulgatis. 1804.

* De Zadriade, Armeniae Minoris rege primo ejusque de stirpe ad numi inediti et scriptorum antiquorum fidem exposuit Guido Sandberger. Francoforte, 1751.

furti a. M. 1840, 8° pp. VIII+35.
a ~~zur~~ Friedländer, *Repertorium zur antiken
Numismatik*. (Berlin 1885.) p. 236; W. Fabricius
Theophanes von Mitylene (Strassb. 1888.) p. 130 ~~wurde~~
Marquart, *Philologus* LV, 242. ~~be~~ Λεπτ. Arm.
Gram. I, 506: ~~της~~ τρισκελούσθιας ~~της~~ πενταμυρ-
ιανής ~~της~~ μεταξει ~~της~~ τρισκελούσθιας ουρανού.

Հետապքըքական կետեր եւ գեղցիքի էներ, ոյլ գլխաւորաբար այն այլուստ էական եւ հմանական պահանջ եւամբն, որ այն տեղ Հայոց Արտաքիսա (Արտավազ) արքայի եւ առաջ յաջորդաց դրաբան ընծայելու փոքր չեր յայլուն եւ էլք կենաց ըլլալ, եւ այն Արտաշենոյ որ յիշեալ դրամաց վոյ կը կարգադասեր, որեւէ կապ չընեն Հայոց հետ Պերսկական կամ Պարարապ այն աստվածը ուս տականին շատ քիչ ճանաբար էին այն տաեն, եւ առանձնակ չէ որ որվան — որ պյուստ արքանիք ունի նախապահանան շընանի յիշատակարանոց մասին իւր գործերով, — նայն հակ հնաւոյն (արտական) պահանջ ընթերցուած ամսին իսկի իւր ունենալու ուրիշ դիմոց առաջ կենաց կամ կրանք պյուստ այս տեղ յիշել կեզի բանայն դասել։ Այս դրամենք ինչպէս նուե ստանաեն դահարաց մասին Թովվասի եւ անի նոր պյուստ գործուածութ էեւ, մեր նպաստին ուղղակի շըներին, ուրեք կողասիք արժանի են ուղղագութեան, ինչպէս քիչ մ' ետքը կը նշանակինք Դատանալով դրամաց՝ իթէ մանրամասն պրականք դարձեալ օրինակի համար միայն վեհանայի եւ ներկին Արժամանդիտանութեան թերթերը, որ գանենք կարդ մն նուե մեր իրաց համար հետապքըքական Հրատարակութիւններ։ Անժամէ շատանանք յիշելով — բայ ի Հ. Կ. Ա. Միպիւնի հրատարակութիւններ մեր Թանգարանի դրամացն Տիրապազ, Արշաման եւ այն հետապքըքական Արտաքական շախակու պահանջ գործութիւնը Օ. Բաւեր հետապքըքական եւ հմանակ դրամանքին «Տոփաց առաքը», զոր այլշալ անդամ յիշելու առիթ պիտի ունենանք»։ Ի վերջ թուղթը հոռ

Փերը առանձին էլ 77° կը դրու “Արտաքամեկից” (ո), Հայութականից շահուած շահուից առանձին միաւած կը տանիք բրեւ պայտի գրաւում՝ “Num. Chronicle” XII, 1872, p. 13, եւս: Եթեաւ չեմ դարձնեալ Հեղափակիւն ուրիշ մէջ գրաւում, որուն խորպակին է Sasanian Coins and Armenian Coins: “Num. Chron.” VI (1866), p. 241-8. Ուրիշ լաւ երիտէն (- որուն մէջ պայտալի գրաւումնեան բահարքական է Հեղափակիւն գրաւումն) կը մէկն յետո Սասանեան ինքը անուն եղանձները:

և Աստված M. A. Levy, Beiträge zur aramäischen Münzkunde Eran's und zur Kunde der älteren Phelevi-Schrift; ZDMG, 1867, p. 421—45. (Taf. I—III.) Հեղումիքի գործերը հայ մէջ և Թօնութ: Վերապատճեան բարձր կայ Մարտինու գործերին եւ Գուգարդի գործերին ամենահայտնի մէջ է կազմ 152: Առանց մէջ անհայտ Մարտինու մասին աշխատանք առաջանաւ ենք. Օ. Բլաու համար, որ Խոյսին կառական հայութ է Եղիսաբետ կայ անհայտ աշխատանք, յաստիք գէպս լայ Հետապրայտին առաջանաւ է մասին մէջ. (Համ. Օ. Բլաու, Die Elymaischen Pyraethen und ihre Münzen: „Num. Zeitschr.“ (Wien) IX, 1877, p. 68—89. Մարտինու պատճեանին) A. D. Mordtmann, Über die Persepolitanischen Münzen: „Num. Zeitschr.“ (Wien) X, 1878, p. 181—217. և Թօնութ մէջ նաև հետոց հայութ առաջանաւ է մասին մէջ:

s 45. Otto Blau, Die Herren von Sophene und deren Münzen; „Numismatische Zeitschrift“, Wien IX (1877), p. 90-114. — Ueber hethitische Münzen und die P. Cl. Sibilian, Drei sehr seltene Münzen armenischer Dynasten: „Num. Zeitschrift“, II, (1870), p. 338-46. (B dach. haß A dach B) Nachrichten über Münzfunde in Persepolis: II, 399-382. In der Schrift

ուրիշները՝ բայ է յիշտառկել այս մասին ցայտմ հրատարակուած է. Յաբրւնի լիտպոյն գործը՝ զոր արթէ քանի մանաւում յիշելու ամիբ սննդեալուն ։ Արաբականօթ գիտնականութիւն միւս գործը՝ Արամեաննենց եւ ամոնց դրամոնց մասին շատ ամեամ յիշտառկելու առթիւ սննդուր զամանք զիս զի (որպէս այլ կարեւոր է Արամեաննենց ժամանակի Հայոց աշխարհի աստվագանձնութեան ժամանակ եւ առաջաց հայութ), այս ժամանակամիջնորդութեան ուրիշ ծրագրեան էն գործ կը մասու ։ Խնդիրական յամանք պիտի յիշնիք յետոսկեցանդեան ժամանակի համար կարեւոր գործը՝ Արքայու Ասորու, Հայոց եւ Կո սպանեանու Արքայու Առաջ առ առ Սկելեկեան դրամ սերեա ցուցակ ու պատմական մեկնարաններին է գործը, հարք էր կը լինեաւ Հայոցն՝ որ Սկելեկեան Հետ կայ ունենա Տիգրանի Մեծի քամաներուն, եւ լինեանեւու արքայունը որ գույք է սկելեկեան երածա կը պահած եւ մինչեւ վերը: Բաց ի ցուցակէ դրամերուն որ Պարսիւ Թանգարանը կը գտնուին, առաջածեան մեջ համական ունից ընկած թեան առաւաճ է պատմական մասը: Եթէ համատեսք օրինակի համար այս գործն եւ Օ. Դաստի ցուցա արքայոց մասին գործը մեկ կողմանէ՝ եւ մեկ կողմանէ Գարագարչեանի համամական բա նեան, և անոնց ցառական ենթակա պատմական տե

Armenien. *Die Provinz des Numismatischen Ausflug von CP.*
Nach Bithynien und Paphlagonien: ib. 289—320. *Erster
Band* nach der *Numismatische[n] Uebersicht* 1870, II, § 49; *Die
Uebersicht* aus *Erster Band* in *Die Uebersicht* *Numismatisches
Archiv* 1871 (Zeitschrift für Numismatik, ed. A. v. Sal-
let), I ff. 1873 ff.; *Numismatische Münzen* aus *Die Uebersicht* 1871
und *Numismatische Münzen* aus *Die Uebersicht* 1872, *Apparatus*
v. *Proklos* = Osten, Beiträge zur Numismatik
von Arasacida (Արածածակ էն), „Num. Z.“ I, 1889, p.
247—56. *Zug* Orodes, König von Armenien, Sohn Artabans;
ib. III, 1872, p. 12—14; Otto Blau, Die achämenidischen
Feldzeugmeister und ihre Münzen: ib. XI, 1879, p. 1—52.
Die zwei Mithridate von Armenien: „Z., f. Num.“
(v. Sallet), VII, 1879, p. 33 ff.; J. Friedländer, Satrapen-
münzen: ib. IV, 1876, Heft III, 2. *Siehe* A. v. Sallet,
Satrapenmünzen mit griechischer Inschrift (*Արքական
պղնձադրանք*), „Num. Z.“ III, 1872, p. 419—426;
E. Münzbacher, Satrapenmünze mit aramaeischer Schrift,
ibid. p. 427—9 („Արքական“). *Եղանակ* *պղնձա*
կանքն Անդրբաշի, Գողգոթական Համայնք *թեր-
թերու*, մը Հրատարակածներ և անթի զրամագիս-
տն որ գործը. *Համարման ցանկին* են: *Մերկ հա-
րաւ անշատելի կարեւորինք պրեն առի կ' հանձնեն*
յիշեն յընդ այս ռազմական բժեն: Ըստ Հավասարի
շարքի գրաւած “Հայոց Շահոց պատմենք մի”, խո-
րացութեան են գրաւած Հայ կամ շահի, *Կոփերի կորա-
պատման* յանք ըստով: Խելաւ նշանաւ է և Սիս և Ա.
Անանեան յարակից անգերածեանք նիզ մեզ: (Համա-
G. Stielke, Eine der älteren armenischen Münzen:
Num. Z.“ XV, 1883, p. 216—21.)

1. Աշմանական մասը Ernest Babelon, Les Peres Achéménides etc. Paris 1893. Փա՞ռ Les Rois de Syrie, d'Arménie et de Commagène. Paris 1890. Հայոց պատմութեան պահանջման համար 1890, 211-6 (բարեկա դաստիաց), համահամար թիվ 8 Տար. 1-21. Կամբեկեան պատմութեան (Քամեն եւ) եղանակը՝ պ. CCVIII—CCXVIII, 217-23 Տար. Լ. 1-19. Վահագան այս թիվներու պահի մէջներ պարզ Բախ համապատասխան:

Նել առաջնորդ քով մեր նախարարակունիք ժամանակին
համար ունեցած տեղեկութիւնը քան Գորագու-
շեսնի գործոյն մէջ, որ այս մարդն ինչպէս ըստիք
շատ աղքատ եւ թերի է:

Արաբալին այն է որ շատ մասամբ նոր լուս
մը սփռեցաւ անակնկալ առջեց մը: Տակաւին խա-
րը ըստ Արևմտեակ բանակին խաղը չէր կնար վճակին
դիբըն ու պազարական կազզը չէր կնար վճակին
որոշել, մինչեւ անգամ ոչ թէ որ պիտի համար
մերձաւորութեան թիւ աստիճանի աղերս ուներ
Զամակ կամ Համակ Համաշատի հիմնարքի հոյս
արքայն եւ կոստակնեան առաջին թագաւորը
Մէր Հրդաւականին կալինիքա թիւն եւ ամեն մասամբ եւ
լուսից բայց բառական շափով մը պայծառ լուս
սփռեցին հոյս կոստակնեան արձաւագրութիւններ
յատիկապս Նախարարութիւն Արքայի կոստակնեան արքայի
ի Գարդաւուշ, ի Գերբեր կամ Արքայի կոստակնեան:
բայց մասնաւն այժմու Կիմբուռ-տաղը կո-
չուած տեղն Եփրամի վրայ: Առաջին անդամ
կար Սեսեր (K. Sester) տեսած եր որ վլը շնն
տաղն անձնաւութիւն յատիկապս արձաւագրութիւններ
եւ ծանուացած թիւնինք Գրուստի թեատրութեաններ:
Ճեմարանը նախ 1883թին ամսուն խարեց զիտայոց
Պատշտամն եւ զարդ Սեսեր հետազոտութեան
որ, եւ ապա ամերի մեծագոյն խոր զարդուած արձաւագրութիւններ
աշակ զիւրաց Հուման, զիտայոց Պատշտամն եւ
Քիելիքս Լոչշան (Felix von Luschans) 1883թ
ամսուն: Այս հետազոտութեանց արդիինքը կը
ներկայացնաւ մեծագործ ուղերգութեան եւ
Պալէւուրութիւնի ի Փարք Սախ եւ ի Հիմայացին
Սոսորին, որ բայց ինապիր Հատորէն կը պարու-
սակէ մեծ ադիր Ասլաս մը երեք աշխարհագրական
աստիճաներու եւ ուրիշ յիտուներերէ շքեղ
տախտակիներով Հուսութեանց, քանդակներու եւն:
Սաով զժեթասարաց գործ է առ սովոր ըլլապւ՝
գժեարաւ կինայ հանրամատելի ըլլալ ամէն
անձնց, որոնց համար բնակինապէն հետաքրքիր է
պարունակօւինքն Ուղերգութեան մէջ առնուած
է նաև Հումանի ուղերգին 1880թին գէպի Ան-
կիրիսիա, Խողացեցի, Խնեկէու Պարերին եւն: որ
ուղերութեան նպաստին եղած է Անկիրեայ
շշանաւոր Առառոտուսեան յիշատակարանի կայս-
պարել, եւ որուն արդիւնքն է յիշատակարանին
նոր Հրատարակութիւնը Մոլմէնին է մեծութիւնուածու:
Կիմբուռ-տաղը առաջին հետազոտութիւնը նկարագրած է
Պուտշտամն, Երկորութը — որուն ուղերգին է
Անկեսանքներամի, Սակէլշ — գէօօին, Անդամա-
կունուլց, Համաստ, Կիմբուռ-տաղը, Անդաման
եւ Մարաշ — կը նկարագրէ Հուման: իսկ Լոշանին
արշաւակը մի նօրէ: Մեղք համար կարեւորա-
ցին քամինն է կոստակնեան յիշատակարանը,
որոնք լուսաւարեան է Պատշտամն պատաս-
տաց Հումանին այ հետազոտութիւնները: Ուղանա-

¹ Mommaen, Res gestae Divi Augusti ex monumentis Aeneyriano et Apolloniensi iterum editae. Berol. 1883, ἄρτιοι τοις αρχαῖς ἐν Ἰωνίᾳ ἀπεικονίσθαι καὶ γενικῆ-
τεροι τοις εὐαγγελίοις βασιλεὺς ἐναντίον οὐδείς.
² Φυρόβητις μητρόπολις τοῦ Ρήγου στοιχείωσε τὸ Αἴγανον
und Nordsyrien, ausgeführt im Auftrage der Kgl.

զրութիւնք գ ժբախտաբար յամախ թերի են, մասնաւանդ մեջ համար ամենէն աւելի կարեւոր պի արձանաբարութիւնները՝ զըսնեք քանդակի տուած կը Անդրբու ի պատի իւր և՝ “պարսկի եւ մահեցնացի, — Նախահարց կանգնած արձանաւ եւ միջաշատականակիսթողաց վլոց գլուխ Գիշնաւանք ջանացած եւ ապկանաները լուցայններ որոշափ կարենի էր, նախ ջանիչնած եւ հանգաւած առաջականները բեկրքն ըստ կարեւոյն պատշաճ առջերը բովի բով բերելով. եւ որովհենեւ առաջ այլ ձեր լինար թերիները իւղիներով այլուր կիշինաւը արձանաբարութեան համեմատ. Սակայն եւ այնպէս տականին շատ թերութիւնք կը մնան. Այս արձանագրութիւնքն են որ ճիշջ մեր ինդորոն պայմանն անխարչակունի հայ արքայից պատասխանաւութեան մեջ առ լոյ մը սփութեան. Այսն զի Անդրբուուն նախնական մէջ անդաց շատակը յիշուած կը դանենիք, եւ իրենց ձնուած են յիշատականներ. Յաջորով կը յիշենք զատոնք Պուտախայու յիշենաւ Հրատարակութեան եւ ընթեռանաւ համեմատ.

Ն վերջը շնորհակը նշանակել ուրիշ կարգի
գործ մ'ալ ող ոչ եռապ յաճախութեամբ պիտի
յիշենք, այսինքն Յուսաւեց ծանօթ՝ Երանեան
անունու կը քիչը, ի բայ նպաստկ սննդաւով
բրոր Երանեան անունակն հաւաքել եւ մինել,
որպեսնակնի եղած է գեղեցիկ անունց-բառագիր
մը, ուր ինամով նանակութ են ամեն տեղին
ուր նյոյ անձը կը յիշատակուէ՛ ըլայ գտասկան
մատանադրոց, ըլայ արեւելան աղեքրաց, կամ
ուրիշ սրեւէ ծանօթ միշտակարանաց մեջ եւ
նրանականք նյայկանց ոչ միայն անտեսուած
չեն, այլ նյոյ իսկ շատ առա են: Յաճախ այր մեր
ծրագրէն գուրս է կոչմանքը մի առ մի քննել եւ
յիշել կը շտանակը այս գործուն էջերը նշանա-
կնելու՝ և Արիշ քամի մի գործերէն յատակ գո-
վալթ եան առանքին կը համօթիք Գ: Ալլուսնաւոնի
ձեռնարկը, որ Պուսնին ծանօթիք Հուստական Կայ-
սերաց պատմութենէն քաղաքով՝ ի մի անփոփած է
նյոյ գիտնոյն ժամանակին հայ պատմաւթեան վե-

Preuss. Akademie d. Wiss., beschrieben von Karl Humann und Otto Puchstein. I. Textband mit LIX. Abb. Berlin 1890. 4^e pp. 424. II. Atlas enthaltend III. Karten von H. Kiepert und LIII Tafeln, Berl. 1890. 1 (մասնակի 53 չափեանական) հանդիպ հաստի երթու մասնակի է, պայմանագիր՝ pp. 1-96: I. Reise nach Ankara und Boghaz-Köi (1882), beschrieben von K. Humann; pp. 97-424: II. Reisen nach dem Nemrud-dagh (1882, 1883), beschrieben von K. Humann und Otto Puchstein. ՏԵՐ ԽԵՐԵՐԻ Համար կարեւորագիլ բաժին է, p. 209ff: Die Komagenischen Denkmäler, mit Benutzung der Untersuchungen Karl Humanns beschrieben von O. Puchstein, մահմանական թիւնից ուշիւրութեան արդարական մասնակիւ է առ այսց. զամ մոխ է նաև Համաց աշխարհու մասնակիւ է:

բարեկեալ կարսինքը։¹ Մասնէն նախատիգրանեան շվաման պար շօղման է քանի մ'ավարթիւնով, իսր նիւթէն դուռը ըլլացման ու այց անազանդացն ու մանակացն մասը նմանաման է կ. եւ պայմանութէու տարբեր կերպով ներկայացրած են քան օրինակ համար Գուտչմիկ քով։ Անցողակի յիշ-շնէլ կ. և. Վասուրեանի համաստու Պատամակն զիտացութիւն մը՝ ի՞ր որով նպաստեան էր առաջարկացն էլ հին պայման ըստուած Փողթման երգով։ Արտա-չէր նշանացած անդամականին (Արտապարիս) Արտապարի հիմա, որուն յաջորդն ըլլաց ըստ հնաւու պայման հայ զուգաց։

E. B. S.

Ա Զ Գ Վ Ա Գ Ր Ա Կ Ա Խ

8.

Ի՞նչ կերգէր եւ ի՞նչպէս կ'երգէր հին
Հայաստանը, մենք զբաթէ շնոր գիտեր: Մեր
պատման իլիներն առ հասարակ շափազաց սա-
հաւասար են բուն ժողովրդի ներքին, ընտանե-
կան կերպի նկատմամբ: Փոքր ի շատու հետա-
քրպական տեղիկութիւնն այս մասն կը
գտնենք Խորենաց քով, որ կը Նկարագրէ
գողջ ան գաւառի գուսաններն եւ "Ավասան-
նելոն", որն զարդ է զարդ կ'երգէին գլխաւրա-
բար թագաւորներու փառքն, գեղջիկ երկինքներն
եւ երկիրը: Պահուած է շատ քիչ բան: Վա-
հագնի եւ նաւասարդի տօնին երգերը: Որդինք
են եղած բոն ժողովրդական կեանին յատուկ
երգերն՝ ի՞նչ եղանակով ատնք կ'երգուեին
մենք հաստատօքն չգիտենք: Յայտնի է միայն
որ ինչպէս գիրն ու գրականութիւնը միասն է
Հոգեւոր նիւթով եւ Հոգեւորականի ձեռքով
այնպէս ան հին երգն ու եղանակը մեզ հասած
են նոյն ձեռալ: Մեր հին երգը գլխաւրաբար
շարաւականն է, որու եղանակը մեզ հասած է
անշուշ զարերու ընթացքին մեջ զգալի փո-
փիտութիւններու ենթարկուելով: — Ճարա-
կանի կամ առ հասարակ Հոգեւոր տաշներու եր-
գելու եղանակը զահպանելու եւ աւանդելու
համար կային յատուկ խազեր, բայց ասոնք

ձայնի հելք բարձրութիւնն ուշ ալ երկարութիւնը կրնային ցուցանել. այլ կը նշանակէին պարզապես ձայնի շարժումը, մի քանի գեղգեղանկները (modulation) եւ անոր չնշանառութիւնը (sonoritate) պահելու ժամանակը թեէն այս խազերը զորկ էն այն կտառարերութենքն, որ ունին այս օր կանոնական երաժշտութեան Notekeeper, այնու ամենայնիւ բնականաբար մնաւ մի աստիճան/պահպանած է երգի եղանակից: Այս երաժշտական հնագծին նշաններու գործածութեան ձեւն եւ անոնց արթէքն անշրջառ պարբերաբար եւ ժառանգաբար աւանդուած է հայ եկեղեցական դասին: Աշաղդրութեան արժանի է որ սարբեր երգիներու եւ միմանցէ ահազին սարածութեան վրայ հաստատուած հայ եկեղեցներուն մեջ ընդհանրական որոշ չափով պահպանառ է շարականներու եւ այլ տաղերու մի եւ նյու եղանակը: Բայց ըրական եւ եւելուպակն հարկինակութիւն պահպանելու համար հարկաւոր էր ունենալ այնպիսի ճայնազգութիւնը որ անազարա պահպանէր եղանակը եւ միմանցուած ճայնագրութեան կարիք ոյնու մանաւանդ աւելի կը զգացուէր, որ նոր ժամանակներն երաժշտական հմտութեան հետզդիտէ տարածման շնորհիւ ոչ միայն նախին բարդ ճայնանշներն այլ եւ անոնց վրայ տանընդուն եղանակներն այլ եւ չեն կրար գոյսացնել ժամանակակից կերպարուստի պահանջմանները: Այս անհրաժեշտ պետքի վրայ տառապն ուշադրութիւն դարձնող եղան գեորգդ դ. կաթոլիկներն, որ երբ 1867ին ժառանգեց իշմանենի Հայոքապետական Աթոռն, Կ. Պարէն բերել տուաւ ճայնագրագէտ Նիկող. Թաշենանն եւ սա՞ մի քանի տեղական հմուտ եկեղեցական երգիներու հետ խորհրդակցութեամբ բոլորովին փոխեց ինը խաղերն եւ հիմնական 8 ճայները պահելով՝ զանոնք յարմարցուց նոր պահանջութեանը եւ բրոտական նօմերուու ձեռնութեամբ:

1 "Հայոց Կաթոնիկ Պատմություն ըստ Մատթեոսի,
Կաթոլ Գ. Ալեքսանդր: Աշակերպապա. 1904. 8° էջ 65-
(նախ պատճեմ) ԱՐՏԵ 1904. էջ 273-284, 343-354.
458-67, 577-88, 658-77.)
2 ՕՐԻ. 1905. էջ 82-91: